

2.2 Особливості розвитку банківського сектору України

Надійна та розвинена банківська система є однією з вагомих складових фінансової сфери та є гарантом стабільного розвитку національної економіки. Головним завданням банківського сектору є перерозподіл фінансових ресурсів між населенням, суб'єктами господарювання та державою у пріоритетні галузі економіки. На сьогоднішній день банківська діяльність в Україні здійснюється в умовах політичних та економічних кризових явищ, тому надзвичайно актуальним є питання якісної діагностики банківської системи, передбачення ймовірних криз та мінімізації їх негативних наслідків для всіх суб'єктів економічних відносин задля гарантування економічної безпеки країни.

Постійна модернізація банківської системи України викликає інтерес у вітчизняних вчених, серед яких О. Барановський, І. Лютий, О. Шевцова, А. Кириченко, Н. Ткачук, В. Кравець, В. Степанова, Н. Шелудько З. Васильченко та інші. Не дивлячись на достатню кількість досліджень з цього напрямку, у багатьох роботах відсутній комплексний аналіз та аналіз показників розвитку банківського сектору у динаміці, що не дає змоги виявити загальні тенденції.

Мета статті полягає у дослідженні розвитку банківського сектору України у періоді з 2009-2019 роки, а також його сучасного стану на основі аналізу за допомогою абсолютних та відносних показників.

Перш ніж досліджувати банківську систему будь-якої країни, необхідно враховувати, що її сучасний стан – це результат тривалого розвитку під впливом складних юридичних та економічних перетворень. Функціонування банківської системи України було розпочато у 1991 році з прийняттям Закону Української РСР «Про банки та банківську діяльність». Сьогодні банківська система України – це один із найрозвинутіших елементів господарського механізму, оскільки її реформування було основоположною умовою при переході до ринку.

Банківська система України є дворівневою, де Національний банк є Центральним банком, а другу ланку займають комерційні банки. Кількість діючих банківських установ наведено на рис.1. Станом на 01.01.2009 кількість банківських установ склала 184, що на 2 установи більше, порівняно з 2010 роком. У 2011 році тенденція до зменшення зберігається та кількість банківських установ складає 176. Протягом наступних двох років ніяких змін не відбулося, а у 2014 році кількість діючих банків зросла до 180.

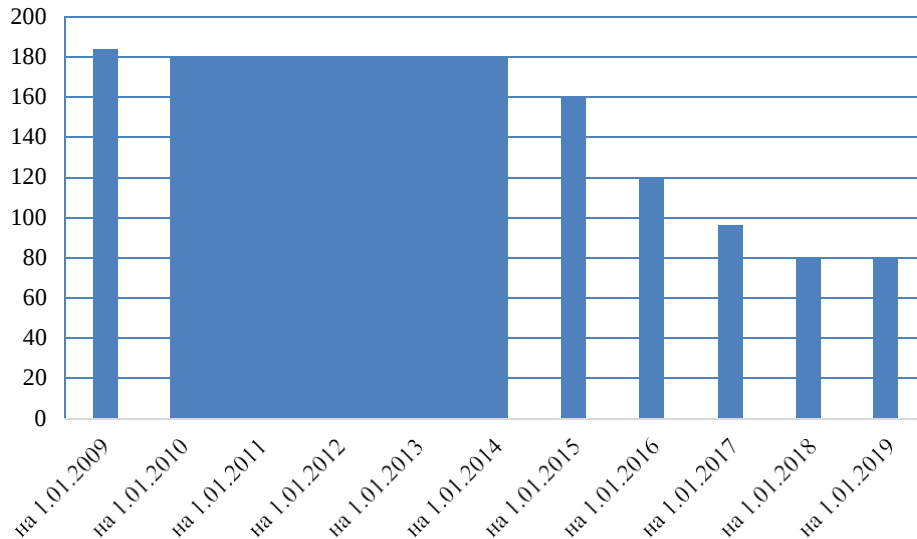

Рис.1– Кількість діючих банків у 2009-2019 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними ¹

Програма реформ фінансового оздоровлення банківської системи НБУ призвела до значного скорочення кількості банків. За останні п'ять років кількість банків України зменшилась на 103 банківських установ або у 2,34 рази, порівнюючи з 2014 роком. Станом на 01.01.2019 в Україні налічувалося 77 діючих банків, що на сім банків менше, ніж рік тому (82).

У 2020 році НБУ прогнозує продовження процесу добровільної відмови банків від ліцензій та об'єднання декількох невеликих банків, що також призведе до зменшення кількості діючих банківських установ, але у останньому випадку ці зміни можна оцінювати позитивно, так як складання їх капіталів і активів сприятиме укрупненню банків. Така реорганізація дозволяє збільшити частку на ринку, яку отримує об'єднана структура, взаємно поповнюється ряд пропонованих банківських продуктів, розширюється географія присутності.

Щодо системно важливих банків слід зазначити, що завдяки Оновленій методології визначення системно важливих банків від 01.07.2019 з урахуванням рекомендацій Європейського наглядового органу та міжнародних практик кількість таких банків збільшилась майже в тричі у порівнянні з 2016 роком. В Україні системно важливими є 14 банків: Приватбанк, Ощадбанк, Укресімбанк, Укргазбанк, Альфа-банк, Укрсоцбанк, Райффайзен Банк Аваль, ПУМБ, Укрсиббанк, Таскомбанк, Універсал банк, Кредобанк ОТП банк, Південний².

¹ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/> (дата звернення 20.11.2019).

² Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення 20.11.2019)

Щодо банківських установ з іноземним капіталом, протягом 2015–2019 рр. спостерігається тенденція до зменшення їх кількості: станом на 01.01.2015 р. їх кількість становила 51, станом на 01.01.2016 – 41, а у січні 2017 року – 38. Протягом наступних років тенденції щодо скорочення кількості банків з іноземним капіталом зберіглася, але суттєвих змін не відбулося (рис. 2).

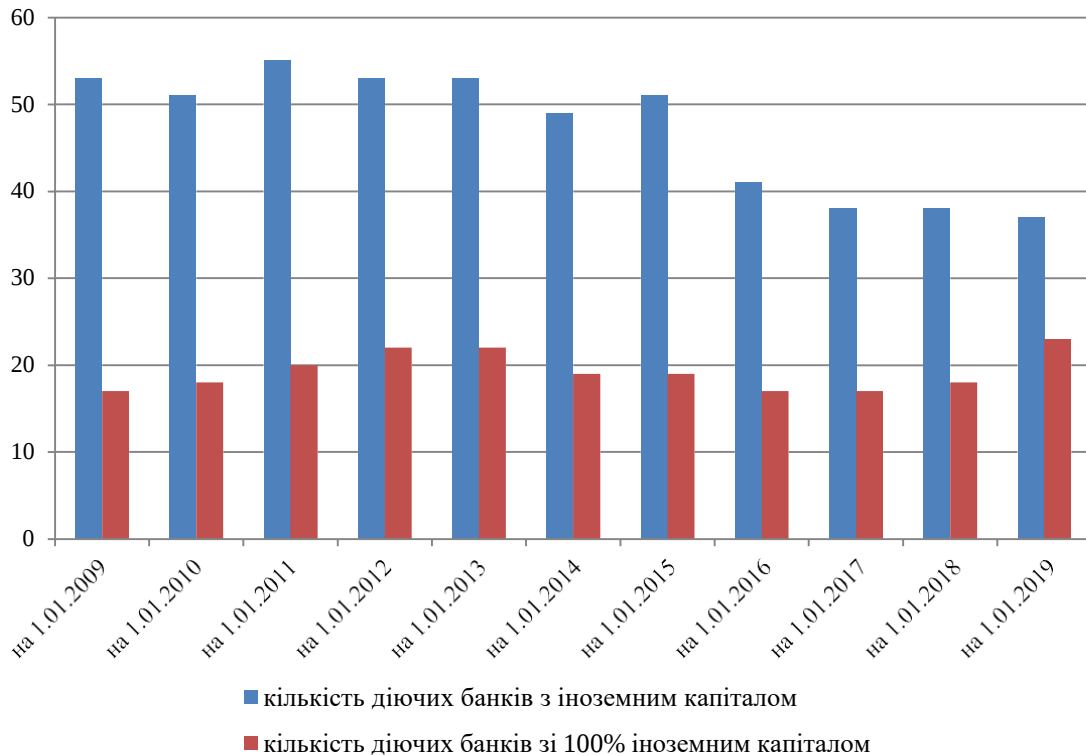

Рис. 2 – Кількість діючих банків з іноземним капіталом.

Джерело: побудовано авторами за даними ¹

У табл. 1 відображено результати аналізу основних показників діяльності банківського сектору України за 2009–2019 рр. Протягом 10 років загальні активи банківського сектору зросли на 434678 млн. грн або на 46,94% та станом на 01.01.2019 року становили 1360764 млн. грн. Резерви за активними операціями банків збільшились майже у 11,48 разів, що у абсолютному значенні складає 507462 млн. грн. Надані кредити збільшились на 326374 млн. грн (на 41,20%). Обсяг кредитів суб'єктам господарювання зріс на 446470 млн. грн, або на 94,47% та у 2019 році склав 919054 млн. грн. Обсяг кредитів фізичним особам зменшився на 72223 млн. грн. або на 26,86%, та станом на 01.01.2019 р. становив 196634 млн. грн. Структура активів наведена на рис. 3.

¹ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/> (дата звернення 20.11.2019).

Таблиця 1 – Сумарні активи українських комерційних банків з 2009 по 2019 рр. ,млн. грн.

Дата	Активи (усього)	Активи (крім наданих кредитів)	Надані кредити	Кредити суб'єктам господарювання	Кредити фізичним особам	Резерви за активними операціями банків
на 1.01.2009	926086	133842	792244	472584	268857	48409
на 1.01.2010	880302	132954	747348	474991	222538	122433
на 1.01.2011	942088	187058	755030	508288	186540	148839
на 1.01.2012	1054280	228960	825320	580907	174650	157907
на 1.01.2013	1127192	311865	815327	609202	161775	141319
на 1.01.2014	1278095	366693	911402	698777	167773	131252
на 1.01.2015	1316852	310494	1006358	802582	179040	204931
на 1.01.2016	1254385	244617	1009768	830632	175711	321303
на 1.01.2017	1256299	250376	1005923	847092	157385	484383
на 1.01.2018	1336358	293560	1042798	870302	170938	516985
на 1.01.2019	1360764	242146	1118618	919054	196634	555871

Джерело: побудовано авторами за даними ¹

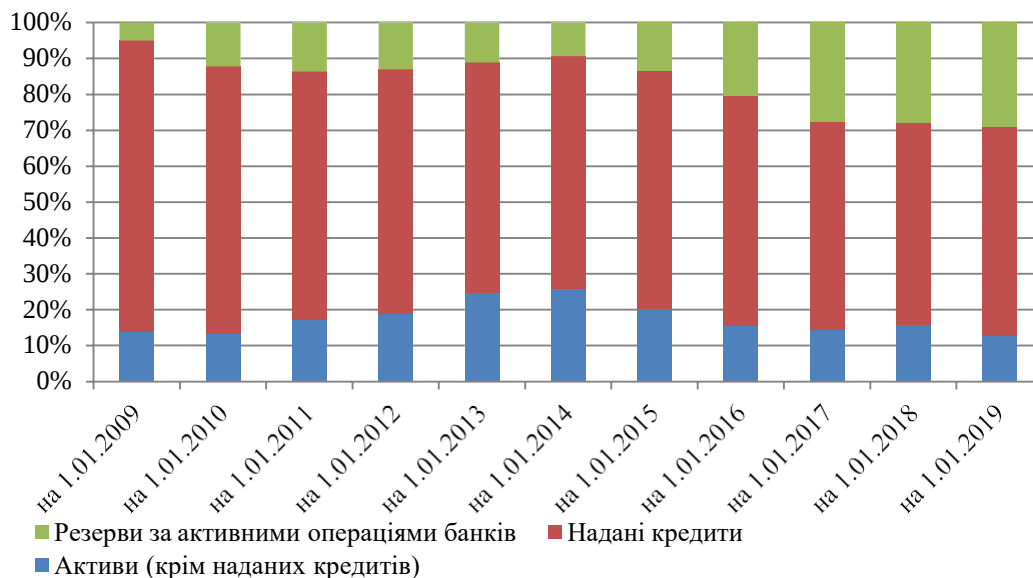

Рис. 3 – Співвідношення загальних активів до резервами за активними операціями банків (побудовано авторами за даними ¹)

Спостерігається зростання частки резервів за активними операціями банків по відношенню до загальних активів. Порівняно з 2015 роком їх частка збільшилась на 25% (у 2,62 разів) та станом на 01.01.2019 склала 41%. Це може свідчити про стрімке погіршення якості активів банківської системи. Динаміка обсягів кредитного портфеля наведена на рис.4.

¹ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/> (дата звернення 20.11.2019).

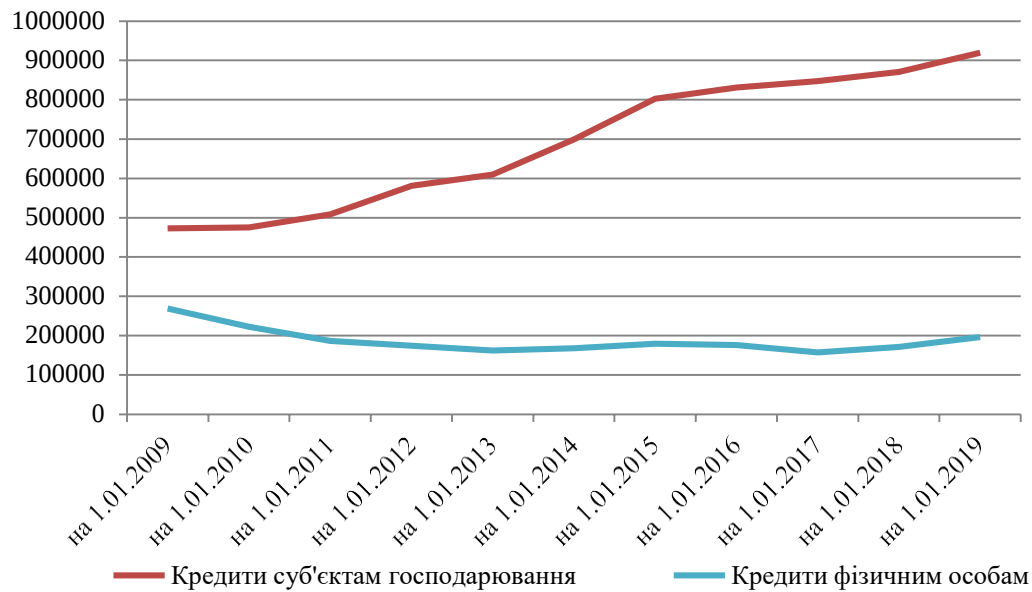

Рис. 4 – Динаміка обсягів кредитного портфеля, млн. грн.
Джерело: побудовано авторами за даними ¹

Кредити суб'єктам господарювання на протязі усього досліджуваного періоду мають тенденцію до збільшення. Відношення кредитів суб'єктів господарювання до ВВП (рівень проникнення) у 2009 році склав 51,74%. У 2014 р. цей показник складав 44,6%. А станом на кінець 2019 року – лише 24,88%. Це свідчить, про скорочення фінансування реального сектору економіки.

Щодо кредитів фізичним особам, протягом перших п'яти років відбувається зменшення їх обсягу у абсолютному значенні. Якщо на початок 2009 року їх обсяг становив 268857 млн. грн., то вже у 2013 – 161775 млн. грн. Найнижчий темп приросту (–10%) спостерігається у 2017 році, а найбільший – у 2019 (15%). Рівень проникнення по відношенню до ВВП у цих роках склав 5,28% та 5,32% відповідно.

Вихідні дані для аналізу пасивів українських комерційних банків з 2008 по 2019 роки. наведено у табл.2. Протягом 10 років у структурі пасивів відбувалися наступні зміни: загальні пасиви збільшилися на 434678 млн. грн. (46,94%); статутний капітал зріс у 5,65 разів (на 383078 млн. грн); обсяг зобов'язань банків зріс на 398291 млн. грн., що у відносному значенні складає 49,37%; кошти суб'єктів господарювання зросли у 1,82 разів (на 262238 млн. грн.); кошти фізичних осіб також збільшилися у 1,39 разів, що в абсолютному значенні складає 295650 млн. грн.

¹ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/> (дата звернення 20.11.2019).

Таблиця 2 – Сумарні пасиви українських комерційних банків з 2008 по 2019 рр.

	Пасиви (усього)	Статутний капітал	Зобов'язання банків	Кошти суб'єктів господарювання	Кошти фізичних осіб
на 1.01.2009	926086	82454	806823	143928	213219
на 1.01.2010	880302	119189	765127	115204	210006
на 1.01.2011	942088	145857	804363	144038	270733
на 1.01.2012	1054280	171865	898793	186213	306205
на 1.01.2013	1127192	175204	957872	202550	364003
на 1.01.2014	1278095	185239	1085496	234948	433726
на 1.01.2015	1316852	180150	1168829	261372	416371
на 1.01.2016	1254385	222170	1150672	318568	402137
на 1.01.2017	1256299	414668	1132515	369913	437152
на 1.01.2018	1336358	495377	1172761	403927	478565
на 1.01.2019	1360764	465532	1205114	406166	508869

Джерело: побудовано авторами за даними ¹

У період з 2015 по 2016 рр. відбувається відтік коштів фізичних осіб, у середньому на 3,71% (31589 млн. грн), що було спричинено зростанням недовіри серед населення до діяльності банківських установ. Зазначена тенденція в значному ступені обумовлена непродуманою політикою НБУ. Треба відзначити, що така ситуація загрожує ліквідності і нормальному функціонуванню всієї фінансової системи. Окрім того, в зобов'язаннях банків можна бачити співвідношення залучених коштів від суб'єктів господарювання (тобто, юридичних осіб) та коштів від фізичних осіб (рис.5) , на які, до речі, припадає більша частина залучених ресурсів.

Згідно Постанови № 130 від 07.11.2019 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» Національний банк прийняв рішення перенести з 11 липня 2020 року до 1 січня 2021 року термін приведення банками розміру статутного та регулятивного капіталу до 300 млн грн. Діючі на сьогодні норми законодавства вимагають від банків поступового збільшення розміру статутного капіталу до 500 млн грн до 11 липня 2024 року. Такі вимоги в подальшому можуть призвести до поступового скорочення кількості діючих банків².

¹ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/> (дата звернення 20.11.2019).

² Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 20.11.2019).

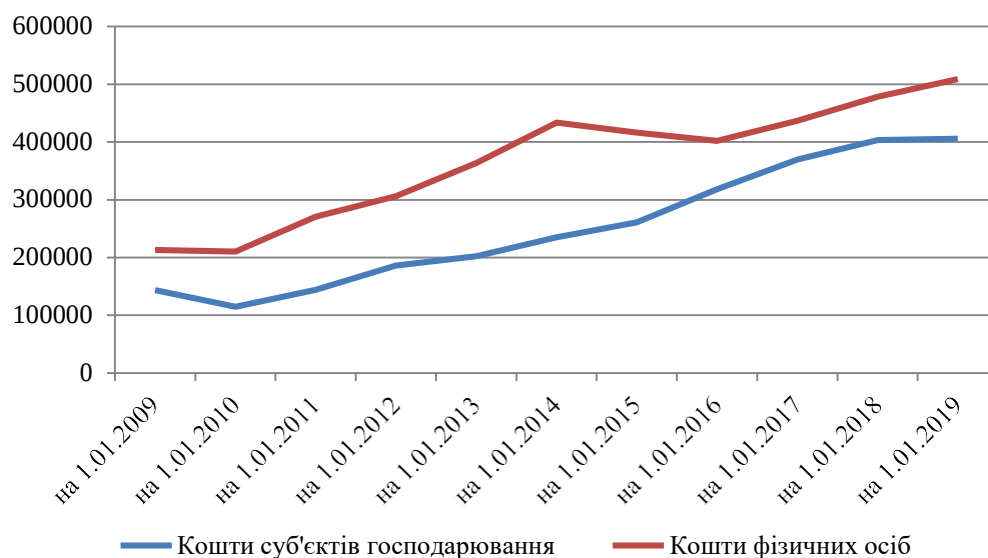

Рис. 5 – Динаміка обсягів залучених коштів від суб'єктів господарювання та коштів від фізичних осіб.

Джерело: побудовано авторами за даними ¹

Згідно рейтингу ТОП-20 найстійкіших банків України, кількість установ, розмір статутного капіталу яких становить 300 млн. грн. та більше складає 19 або 95% від усієї кількості, а кількість банків, розмір статутного капіталу яких становить менше 500 млн. гривень складає 5%. Отже, на теперішній час розмір статутного капіталу майже усіх аналізованих банків відповідає вимогам НБУ. Рейтинг найбільших банків України за розміром статутного капіталу наведено на рис. 6.

Підчас моніторингу стану та розвитку банківської системи важливе місце відводиться оцінюванню рівня конкуренції на ринку банківських послуг та концентрації банківської системи. У табл.1 наведені дані за обсягами активів, власного капіталу та зобов'язань ТОП-20 банків країни.

Найбільшу частку за активами мають такі банки: ПриватБанк (23,6%), Ощадбанк (17,21%), Укресимбанк (11,75%), Укргазбанк (8,57%) та Райффайзен Банк Аваль (6,46%). Частка інших банків складає від 0,46% до 4,19%, За власним капіталом спостерігається аналогічна відсоткова структура.

Найбільші частки за зобов'язаннями мають ПриватБанк (23,40%), Ощадбанк (18,59%), Укресимбанк (12,97%), Укргазбанк (9,54%), Райффайзен Банк Аваль (6,52%) та Альфа-Банк (5,75%).

¹ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/> (дата звернення 20.11.2019).

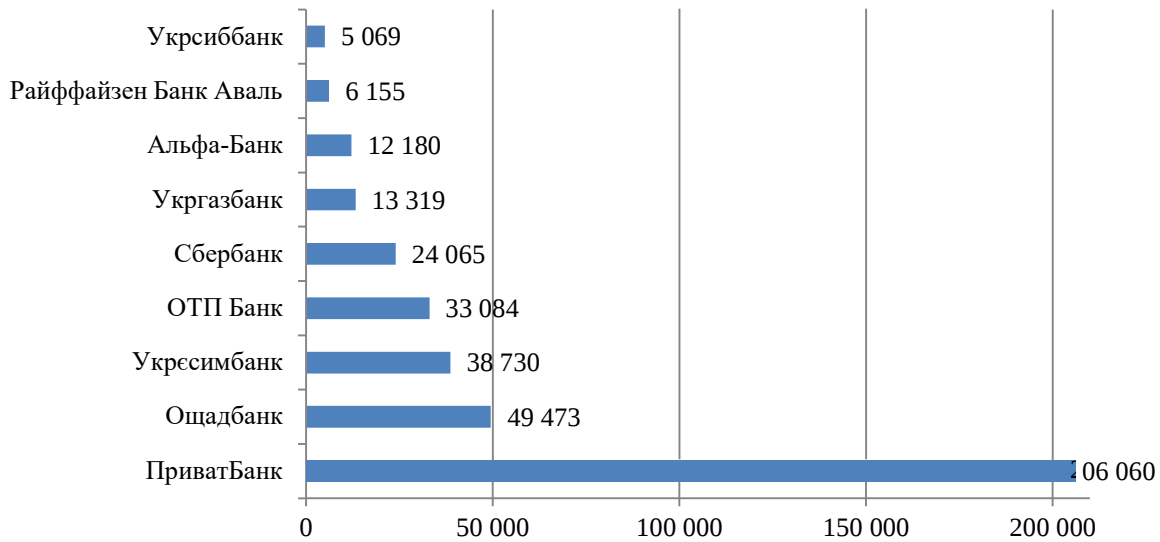

Рис. 6. – Рейтинг банків України за розміром статутного капіталу станом на 01.10.2019 р., млн. грн

Джерело: побудовано авторами за даними ¹

Таблиця 3 – Рейтинг стійкості банків України за підсумками 3-х кв. 2019 р.

№	Банк	Активи, млн. грн	Частка банку X_i , %	Власний капітал, млн.грн	Частка банку X_i , %	Зобов'язання, млн.грн	Частка банку X_i , %
1	Райффайзен Банк Аваль	78 716	6,46	11 674	7,64	67 042	6,52
2	Укрсиббанк	51 090	4,19	6 271	4,10	44 819	4,36
3	ОТП Банк	40 374	3,31	7 290	4,77	6 186	0,60
4	Прокредит банк	22 123	1,82	3 515	2,30	18 609	1,81
5	Креди Агриколь Банк	36 134	2,96	4 741	3,10	31 393	3,05
6	Кредобанк	18 341	1,50	2 384	1,56	15 956	1,55
7	ПУМБ	51 444	4,22	8 415	5,51	43 029	4,19
8	ПриватБанк	287 610	23,60	47 195	30,88	240 414	23,40
9	Укргазбанк	104 438	8,57	6 419	4,20	98 020	9,54
10	Укресимбанк	143 216	11,75	9 977	6,53	133 239	12,97
11	Альфа-Банк	65 589	5,38	6 531	4,27	59 058	5,75
12	Правекс Банк	5 170	0,42	1 957	1,28	3 213	0,31
13	Універсал Банк	13 604	1,12	1 678	1,10	510	0,05
14	Ощадбанк	209 779	17,21	18 750	12,27	191 030	18,59
15	Ідея Банк	5 201	0,43	834	0,55	4 367	0,42
16	Пивденный	25 339	2,08	2 766	1,81	22 573	2,20
17	Таскомбанк	18 170	1,49	2 457	1,61	15 714	1,53
18	Сбербанк	27 502	2,26	8 108	5,31	19 395	1,89
19	А-Банк	5 646	0,46	914	0,60	4 732	0,46
20	Мегабанк	9 254	0,76	953	0,62	8 302	0,81

Джерело: побудовано авторами за даними ¹

¹ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/> (дата звернення 20.11.2019).

Сукупна частка 10 лідерів ринку банківських послуг (X10) у третьому кварталі 2019 р. склала 73,8 %, коефіцієнт концентрації S_k ($k=4$) 0,12, коефіцієнт інтенсивної конкуренції I_k 0,16, індекс Херфіндаля-Хіршмана та загальний індекс галузевої концентрації CCI 0,29. Згідно отриманих результатів можна дійти висновку, що ринок банківських послуг України є конкурентним. У процесі розрахунку показників встановлено, що рівень концентрації в банківській системі України підвищується з одночасним зниженням рівня конкуренції. За умови ефективного банківського нагляду зростання конкуренції стимулює банки до диверсифікації ризиків, тим самим сприяє зміцненню банківської системи. Таким чином, дії Національного банку України, як основного регулятора фінансового сектору, мають бути спрямовані на забезпечення стабільності банківської системи (за умови, що це не перешкоджає досягненню цінової стабільності), зростання конкуренції на ринку, достатньої кількості фінансових установ та доступності послуг для споживачів¹.

Проведений аналіз розвитку банківського сектору країни свідчить про існування деяких недоліків, а саме: з ліквідністю та прибутковістю, що, своєю чергою, негативно впливає на забезпечення реального сектору економіки необхідними фінансовими ресурсами. Аналіз сучасного стану банківської системи України свідчить про досить стійкі позиції десяти лідерів ринку, такі як за активами, так і за зобов'язаннями і статутним капіталом займають передові місця. Незмінними «локомотивами» вітчизняної банківської системи є ПриватБанк, Ощадбанк, Укресимбанк, Укргазбанк та Райффайзен Банк Аваль. До негативних тенденцій в банківському секторі слід віднести поступове зниження конкуренції між фінансовими установами.

¹ Марина А.С., Яценко Є. І. Оцінка стану топ-20 банків України. Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в оподаткуванні, бізнесі, економіці : збірник тез за матеріалами XV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. 2019. С. 945–949.